

УДК 94(=163.41)“1903/1914”(082)
(049.3)

Александра Колаковић
Институт за политичке
студије, Београд

**Срби 1903–1914:
Историја идеја**
(приредио: Милош
Ковић), Слио,
Београд,
2015, 861 стр.

Историја Срба пред Велики рат (1914–1918), иако једна од најинтригантнијих тема које су привлачиле генерације историчара, још увек је у појединим аспектима прекривена велом тајни. Историја идеја

или интелектуална историја Срба ствара простор за разумевање историјских процеса пред и у току преломних догађаја 20. века. Као област историјске науке која проучава историју политичких идеја, научне и филозофске мисли, омогућава реконструкције догађаја, појава и процеса *златног доба* развоја демократије у Србији (1903–1914) из једне специфичне перспективе коју и захтева пуно разумевање ове епохе. Зборник *Срби 1903–1914: Историја идеја*, који је приредио др Милош Ковић, доцент Филозофског факултета у Београду и специјалиста за област историје идеја и међународних односа, аргументовано, прегледно и мултиперспективно презентује досадашња сазнања о идејним токовима српске културе и политике до 1914. године. У изради Зборника учествовало је 22 истраживача различитих генерација и научних усмерења, с циљем да се разуме и објасни време када су донесене (или се верује да су донете) одлуке које су одредиле српску историју све до данашњих дана.

Зборник *Срби 1903–1914: Историја идеја* је подељен у два дела. Први „Политичке идеје“ чини шест текстова о демократији (Слободан Антонић), југословенству (Василије

Крестић), либерализму и национализму (Милош Ковић), социјалдемократији (Милош Војиновић) и феминизму (Ана Столић). Идеје су посматране мултиперспективно, а кроз поврмени компаративан приступ пажња је усмерена на развој демократије, либерализма, национализма, социјалдемократије и феминизма у Европи и међу Србима у истом периоду. Иако су прилози писани из пера аутора различитог стила нит која појединачне прилоге повезује у целину није изгубљена. За пореклом српског преображаја 1903–1914 аутори су трагали на ширим европским основама. Ово је од посебног значаја јер су ратови 90-тих година 20. века донели осуде српске политичке културе и „великосрпског национализма“ чије су корене поједини политичари, новинари и историчари проналазили у традицији српске политичке и културне историје.

Међу посебно важним идејама присутним код Срба у време *велике епохе* препознати су либерализам, национализам и схватање демократије. Српски либерализам као изданак европске појаве оличен у идејама Уједињене омладине српске и преображаван у једном постепеном еволутивном процесу тријумфовао је у српском политичком животу 1903–1914.

Упоредо, прихватани су у директном или измењеном облику западноевропски модели. Како су либерализам и радикализам, као две главне супарничке концепције политичког центра у европској политичкој мисли преношене и прихватане међу Србима, како су настајали уставни и закони, шта је у политички живот унео Политички речник (1870–1873) Владимира Јовановића, а шта су у донели српски *благодјејанци* по повратку са студија у Паризу, Цириху, Лозани, Бечу, Хајделбергу и другим европским универзитетским центрима, како је изгледао процес спровођења избора и ко су били посланици српског парламента, као и како су драматични политички сукоби и династички преврат утицали на политички живот Србије и даљи развој политичких идеја кључна су питања која кроз текст богат статистичким подацима покрећу на нова преиспитивања. Како су ратови 20. века, градње и разградње југословенске државе, као и кризе и промене на глобалном нивоу, мењали смисао и вредност појмова *либерализам, национализам и демократија* од посебног је значаја да су аутори читаоцу на научно аргументован начин понудили генезу развоја демократских установа у Србији, односно

идеје народне суверености, општег права гласа и јаке скупштине.

Уважавајући постојање историјских и културних специфичности посматра се и развој српског национализма и процесе трансфера српске националне идеје у различите друштвене и политичке групе, а посебно кроз деловање Јована Цвијића и Јована Скерлића *главних идеолога српског националног покрета 1903–1914*. Схватање национализма омогућава да се разматра и однос Србије према суседној Хабзбуршкој монархији, однос Срба ван матице према *српском питању*, као и прихватање француских идеја схватања нације. Милош Ковић посебно наглашава везу српског национализма са спојем либералних и националних идеја још од *Декларације независности* и *Декларације права човека и грађанина*, као и да је у периоду 1903–1914 довршен процес претварања српске *заветне нације у републиканску нацију* која је своја упоришта имала у народном суверенитету, владавини права и демократији, али уз задржавање и одлика нације засноване на вери, култовима и предању.

Захваљујући приступу аутора да је тумачење нације и националног идентитета

променљива категорија, јаснији је и процес усвајање новог југословенског идентитета. Развојем југословенске идеје и кључним контроверзама којима су политичари, али и поједини аутори у науци, прилазили некритички посветио се академик Василије Крестић у тексту под називом „Југословенство“. Поглед на илиризам и југославизам Рачког и Штросмајера, југословенство као национална идеја, интегрално југословенство, последице диктатуре краља Александра и насилно наметање југословенства воде читаоца кроз фазе развоја југословенске идеје.

Слику доминантних идеја политичког живота Србије потпунијом чине прилози о социјалдемократији и феминизму. Политички неоптерећен приступ тумачењу улоге и значаја социјалдемократије за српску историју у периоду пре 1914. године и поглед на улогу и положај жена у истом периоду допуњавају разумевање процеса и догађаја у српској историји на прелазу векова.

Како се идеје не јављају и не развијају изоловано од људи који их стварају и користе Зборник осветљава доминантне политичке идеје кроз деловање *научних и филозофских минова* Јована Цвијића, Јована Скерлића, Слободана

Јовановића, Стојана Новаковића, Милутина Миланковића, Косте Стојановића, Михајла Пупина, Николе Тесле, Михаила Петровића Аласа, Михаила Гавриловића, Станоја Станојевића, Николе Вулића, Милоја Васића, Веселина Чајкановића, Љубомира Стојановића, Николаја Велимировића, Бранислава Петронијевића, Божидара Кнежевића и Јована Жујовића. О њима су у другом делу под називом „Филозофска и научна мисао“, такође кроз мултиперспективан приступ писали академици, професори, доценти и постдипломци Филозофског факултета у Београду. Кроз биографије носилаца епохе политичког и културног успона Србије не само да се спознаје сазревање, школовање и настојања да се подигну темељи појединих научних дисциплина у Србији, већ читалац надограђује разумевање духа епохе међу Србима у предвечерје рата који ће изменити не само границе већ и идентитет нације.

Домети националне науке и данас водећих српских академских институција у значајној мери одређени су већ почетком 20. века. Наука је схватана као пут напретка и средство развоја нације, како је то истакао и Љуба Стојановић сећајући се речи свог

професора гиманзије Момчила Иванића: „Природне и математичке науке обрађују и други народи, и ми се можемо користити њиховим радом; али националне науке, ако их не будемо обрађивали, странци нам неће, или како ваља неће, обрадити.“¹⁾ У периоду када се изнова преиспитују програм, потребе, резултати и циљеви науке у Србији ретроспективан поглед зачетака српског академског живота чини се као један од могућих путоказа.

На крају зборника, Слободан Антонић у тексту под називом „Слика једног доба“ разматра значајно и до сада неистражено питање: како се слика о Србији 1903–1914. године, а посебно оцена тадашње демократије, мењала у протеклих сто година? У међуратно доба уочена је и носталгија за овим периодом, потом, у другој половини 20. века „задивљеност слободом“ и на прелазу у нови миленијум радозналост да се овај период разуме и изврши његова „демитологизација“ доказ су колико је историја Срба и политичких идеја пред Први светски рат, актуелна тема и

1) Љубомир Стојановић. Допуна и пројекција биографије од 1894. године, *Годишњак СКА*, књ. 32, Београд 1922–23, 153; Милош Ковић, „Национализам“, у зборнику: *Срби 1903–1914: Историја идеја* (приредио: Милош Ковић), *Clio*, Београд, 2015, стр. 221.

данас. Текстовима који чине зборник *Срби 1903–1914: Историја идеја*, питање улоге и места интелектуалаца у држави и друштву, актуелно је још од прве употребе појма „интелектуалац“ у периоду Драјфусове афере у Француској крајем 19. века, оживљава и у Србији 21. века. Јавни ангажман интелектуалаца, присуство или одсуство „правих интелектуалаца“ у политичком животу или њихово сврставање уз различите идеје и идеологије током 20. века до данас, не могу се разумети без проучавања стања свести српских интелектуалца с почетка 20. века.

Изражавање постојања и промена људских идеја током времена подразумева интердисциплинаран приступ истраживањима чиме се делатност људи кроз историју повезује са догађајима, појавама и процесима стварајући основу за разумевање прошлости. Зборник *Срби 1903–1914: Историја идеја*, стога је значајан допринос разумевању генерације која је духовно и политички владала Србијом у време смене династија, Царинског рата, Анексионе кризе, балканских ратова, приближавања Русији и Француској, односно силама Антанте. Читалац идеје присутне међу Србима почетком 20. века не прихвата само као

апстрактне већ историјски контекст зборника омогућава и увид у њихов живот и развој. Оне су захваљујући умећу писања јасним и прецизним стилем аутора прилога смештене у политички, културни и друштвени контекст времена. Приступ теми омогућава и да се знања из интелектуалне историје поставе у разним контекстима и отворе нова питања. Значајно је нагласити да је Зборник и наставак традиције српске интелектуалне историје чије су темеље поставили Слободан Јовановић и Јован Скерлић управо у периоду од 1903. до 1914. године. Циљ аутора прилога да понуде мапу и тумачење пута који су Срби прешли у 19. веку и пруже одговоре ко су били Срби и каква је била Србија као држава на крају тог кретања 1914. године омогућава читаоцу да осети дух епохе у свим нијансама развоја и контрадикторности. Савремени историчари позивају на писање глобалних интелектуалних историја која ће показати паралеле и међусобне везе у историји мисли свих људских друштава стога зборник *Срби 1903–1914: Историја идеја* јесте значајан допринос и новим трендовима у историјској науци.